Кол. 2024-33

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

А.А. АЛТМЫШБАЕВ атындагы
ФИЛОСОФИЯ ИНСТИТУТУ

Ж.БАЛАСАГЫН атындагы
КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

Д 09.22.657 ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШ

Кол жазма укугунда
УДК: 316.3 (575.2) (043)

САДЫКОВА ТОРГЫН МЕЙРХАНОВНА

МАДАНИЯТ ААЛАМДАШУУ ПРОЦЕССИНЕ ЖАНА АНЫН КАЗАК МЕНЕН КЫРГЫЗ ЭЛДЕРИНИН МЕНТАЛИТЕТИНЕ ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИНЕ СОЦИАЛДЫК-ФИЛОСОФИЯЛЫК АНАЛИЗ

09.00.11 – социалдык философия

философия илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек-2024

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А.Алтмышбаев атындагы философия институтунун социалдык философия, эстетика жана этика бөлүмүндө аткарылган

Илимий жетекчиси: Стамова Рахат Дүйшембуевна философияилимдеринин доктору, профессор, Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А.Алтмышбаев атындагы философия институтунун социалдык философия, эстетика жана этика бөлүмүнүн башчысы

Расмий оппоненттер: Осмонова Динара Аскарбековна философия илимдеринин доктору, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин дин таануу жана теология кафедрасынын профессору

Сатыбалдиева Рахат Абдрамановна философия илимдеринин кандидаты, И.К.Ахунбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясынын философия жана коомдук илимдер кафедрасынын доценти

Жетектөөчү мекеме: Ош мамлекеттик университетинин философия жана политология кафедрасы. Дареги: 723500, Ош ш., Ленин көч. 331

Диссертацияны коргоо 2024-жылдын "19"- апрелинде саат 15:00дө Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А. Алтымышбаев атындагы Философия институтуна жана Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу философия илимдери боюнча доктордук (кандидаттык) диссертацияларды жана маданият таануу, искусство таануу боюнча кандидаттык диссертацияларды жактоо боюнча Д 09.22.657 диссертациялык кеңешинин жыйынында болот. Дареги: 720071, Бишкек ш., Чүй проспекти, 265-а.

Коргоонун идентификатору: https://vc.vak.kg/b/092-awn-tnx-ylr

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Борбордук илимий китепканасында (720071, Бишкек ш., Чүй проспекти, 265-а), Ж.Баласагын ат. Кыргыз улуттук университетинин илимий китепканасында (720033, Бишкек ш., Фрунзе көч. 547) жана КР УАКнын сайтында (https://vak.kg/), https://vc.vak.kg/b/092-awn-tnx-ylr таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын "19"-мартында таратылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы, философия илимдеринин кандидаты, доцент **З.А. Алымкулов**

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу. Ааламдашуу [illegible] таасири астында маданий баалуулуктардын өнүгүүсү, өзгөртүлүшү жана [illegible] ылдамдыгы кескин өсүүдө. Маданияттын [illegible] кыскаруу менен индивид тарабынан [illegible] маалыматтын [illegible] көбөйүшүнө алып келет.

Ааламдашуу маданий алмашуунун интенсивдүүлүгүн жогорулатып [illegible] маданий дүйнөдөн экинчисине өтүүнүн чексиз процессин жана [illegible] чөйрөсүн кескин кеңейтти. Чындыгында, ал чек араларды ар кандай [illegible] үчүн ачык кылып койду, анын олуттуу болуусу белгилүү бир маданий үлгүлөрдөн турат.

Ааламдашуу маданияттын жамааттык-уруулук жана локалдык-аймактык түзүлүштөрдүн чегинен чыгуусу үчүн өбөлгөлөрдү түзөт. Жаңы маалыматтык технологиялардын аркасында тигил же бул эл тарабынан топтолгон идеялар, символдор, билимдер жана көндүмдөр башка маданий ааламдарга кеңири таралып, башка улуттардын жана элдердин өкүлдөрүнүн арасында ошол улуттун кандай экендиги жөнүндө так түшүнүктү калыптандырууга жардам берип, башка маданият, ал көптөгөн улуттук маданияттардын арасында кандай орунду ээлерин көрсөтүп турат. Экинчи жагынан, ааламдашуу өлкөлөр менен элдердин ортосундагы маданий теңсиздиктин тездик менен тереңдешине шарт түзөт. Бүгүнкү күндө билим деңгээли, калктын жан башына компьютерлер менен камсыз болушу, маданий муктаждыктарга бюджеттен бөлүнгөн каражаттардын үлүшү жана башка жагынан алганда бай технологиялык жактан өнүккөн өлкөлөр менен элдер сырткылардан алдыга озуп кеткен тартип болуп саналат. Ааламдашуу алгач ар кандай элдердин ортосундагы экономикалык, саясий жана аскердик теңсиздиктин жана анын натыйжасында бул элдер менен өлкөлөрдүн ортосундагы маданий теңсиздиктин тереңдешине шарт түзөөнүн айтуу керек. Көп адамзаттын тарыхы тынымсыз согуштардын тарыхы болуп саналат, анда бул согуштардын формасы гана өзгөргөн, бирок алардын маңызы эмес, элдердин сөзсүз тирешүүсүндө жатат. Ар бир маданият ар бир [illegible] өзүнүн маданий-психикалык эгемендүүлүгүн, өзүн өзү коргогон жана коргоп жаткан аймак болгон жана болуп кала берет. Бирок, маданият дагы көп бир элдер сөзсүз түрдө өз маданиятын, баалуулуктарын, тилин, дүйнө жөнүндөгү идеяларын ж.б. таңуулоого аракет кылган. Албетте, маданиятта баары анчалык ачык жана жөнөкөй эмес. Маданият [illegible] идеяларын, баалуулуктардын, билимдердин жана көндүмдөрдүн үзгүлтүксүз алмашуусу болгон чөйрө болуп саналат, анда адамдар алардан жоготкондон да көбүрөөк пайда алышат. Бул өнүгүүнүн табияты ушундай. Бирок алдыга жылуулар гана эмес, белгилүү бир жоготуулар да болуп саналат.

Бүгүнкү күндө көптөгөн элдер жана мамлекеттер калктын билим деңгээли, компьютер жана башка техникалык каражаттар менен камсыз болушу, маданиятка бюджеттен бөлүнгөн каражаттардын көлөмү жана үлүшү ж.б. менен айырмаланат. Ошол эле учурда технологиялык жактан өнүккөн өлкөлөр жана элдер табигый түрдө башка өлкөлөргө, элдерге караганда алда канча пайдалуу абалда турат. Натыйжада, ийгиликтүү элдер жана өлкөлөр өз идеяларын, баалуулуктарын, тилин башка элдерге таңуулап жатышат. Бирок, ар дайым ушундай болуп келген. Ааламдашуу лидерлер менен аутсайдерлердин чөйрөсүнө кирген өлкөлөрдүн маданий өнүгүү темптериндеги айырманы тереңдетти. Алардын маданий өнүгүшүнүн темптериндеги келишпестик жыл сайын ачык-айкын көрүнүп, иш жүзүндө чечилгис карама-каршылыктарды пайда кылууда. Бүткүл дүйнөлүк маданий өнүгүүнүн лидерлери убакыттын өтүшү менен алмашып турушу мүмкүн, бирок бул орун алган карама-каршылыктарды жойбойт, тескерисинче, аларды бекемдейт окшойт.

Учурда биз билген формадагы ааламдашуу элдик, элиталык жана массалык маданияттардын ортосундагы мамилелердин жана өз ара аракеттенишүүлөр системасынын түп-тамырынан бери өзгөрүшүнө алып келди жана ушундай жол менен массалык маданият постиндустриалдык коомдо шартсыз үстөмдүк кылууда.

Маданияттын ааламдашуу процессинин өнүгүүндө дүйнө жөнүндөгү идеялар, ийгиликтүү өлкөлөр менен элдердин түрдүү идеялары жана бүтүндөй баалуулуктар системасы башка элдердин гана менчиги болуп калбастан, бул баалуулуктар менен идеялар, аларды көптөгөн нерселердин бардыгы аларга укмуштуудай туруктуулук жана басым менен таңууланып жатат. Натыйжада алардын менталитети тез өзгөрүүдө. Ал жакшы эмес, анткени ал көп учурда баштапкы баалуулуктарга жана менталитетке каршы келет.

Казак менен кыргыз элдери көптөгөн себептерден улам башка адамдардын идеяларын жана баалуулуктарын кабыл алууга аргасыз болгон элдер катары аракеттенип, тигил же бул жол менен аларга ыңгайлашып, акыры алардын менталитетинин өзгөрүшүнө алып келет.

Жогоруда айтылгандардын баары диссертациялык изилдөөнүн тандалган темасынын актуалдуулугун далилдеп турат.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Изилдөөнүн **негизги максаты** катары маданий ааламдашуу процессин жана анын казак менен кыргыз элдеринин менталитетине тийгизген таасирин социалдык-философиялык жактан талдоо саналат.

Бул максатка жетүү үчүн төмөнкү **милдеттерди** чечүү зарыл:

1. Глобалдык маданияттын калыптануу өзгөчөлүктөрүн жана изилдөө деңгээлин аныктоо;

2. Маданият менен менталитеттин өз ара байланышынын изилдөнүү деңгээлин ачып берүү;

3. Маданияттын ааламдашуу процессинин объективдүү шарты жана себеби болуп саналган элдердин маданий өз ара аракеттенүүсүнүн таасирин аныктоо;

4. Маданияттын ааламдашуу процессиндеги карама-каршылыктарды аныктоо;

5. Менталитет менен маданияттын байланышын аныктоо;

6. Казакстан менен Кыргызстанда маданияттын ааламдашуу процессинин натыйжаларын жана көрүнүшүнүн формаларын аныктоо;

7. Тарыхтын салттуу мезгилиндеги казак жана кыргыз этносторунун менталитетинин өзгөчөлүктөрүн аныктоо;

8. Маданий ааламдашуу шартында казактар менен кыргыздардын менталитетинин өзгөрүшүнүн өзгөчөлүктөрүн аныктоо.

Диссертациянын темасынын приоритеттүү илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүүчү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлгөн негизги илим-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык иштин темасы Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын тармактык илимий программаларына жана Кыргы Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А.Алтмышбаев атындагы Философия институтунун тематикалык планына кирет.

Диссертациялык изилдөөнүн методологиялык жана теориялык негизин казак, кыргыз жана чет элдик философиялык, социологиялык жана маданий ойломдун өкүлдөрүнүн казак менен кыргыз элдеринин маданиятынын жана менталитетинин ааламдашуу маселелери боюнча эмгектери, көз караштары жана жоболору түзөт.

Изилдөөнүн методологиясы объективдүү жана субъективдүү болгондугун таанууга, коомдук өнүгүүнүн объективдүү мыйзамдарынын бар экендигине негизделген. Изилдөө процессинде илимий билимдин системалык, дискурстук-аналитикалык, формалдуу-логикалык, тарыхый ыкмалары колдонулган.

Изилдөөдө ошондой эле маданияттын ааламдашуу процессин жана эки элдин менталитетинин өзгөрүшүн талдоодо цивилизациялык жана маданий ыкмалары колдонулду.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Ушул убакка чейин Казакстан менен Кыргызстанда маданияттын ааламдашуу процессине, анын казак жана кыргыз элдеринин менталитетине тийгизген таасирине арналган бир дагы толук кандуу эмгек болгон эмес. Бул иш белгилүү бир деңгээлде бул боштукту толтурат.

Мындан тышкары, процессте алынган натыйжалар кээ бир жаңылыктарга ээ:

1. Глобалдык маданияттын калыптануу озгочолукторун жана изилдоо деңгээлин аныкталды

2. Маданият менен менталитеттин оз ара байланышынын изилденуу деңгээлин ачылып берилди;

3. Маданияттын ааламдашуу процессинин объективдуу шарты жана себеби болуп саналган элдердин маданий оз ара аракеттенуусунун таасири аныкталды;

4. Маданияттын ааламдашуу процессиндеги карама-каршылыктар аныкталды;

5. Менталитет менен маданияттын байланышы аныкталды;

6. Казакстан менен Кыргызстанда маданияттын ааламдашуу процессинин натыйжаларын жана корунушунун формалары аныкталды;

7. Тарыхтын салттуу мезгилиндеги казак жана кыргыз этносторунун менталитетинин озгочолуктору аныкталды;

8. Маданий ааламдашуу шартында казактар менен кыргыздардын менталитетинин озгорушунун озгочолуктору аныкталды.

Диссертациянын корутундусунда айтылган корутундулар, коргоого сунуш кылынган жоболор да белгилуу деңгээлде илимий жаңылыкка ээ.

Коргоого сунуш кылынган негизги жоболор.

1. Казак жана кыргыз элдеринин онугуусунун азыркы этабындагы айрым кыйынчылыктар жана карама-каршылыктар салттуу институттар жана салттуулуктун айрым элементтери жалпысынан рыноктук мамилелер катары аныкталган, мамилелердин жаңы системасына отуудо тоскоолдук болуп санала тургандыгы менен байланыштуу болот. Салттуу жана рыноктук типтеги баалуулуктардын ортосундагы, коомдун жаңылануучу жана салттуу көз караштагы катмарларынын ортосундагы, андан аркы тарыхый онугуунун күтүлгон реалдуу мүмкүнчүлүкторунун ортосундагы карама-каршылыктар менталитет жана психикалык карама-каршылыктар сыяктуу корунуштордү изилдоо зарылчылыгын жаратууда. Ушуга байланыштуу биздин маданияттарыбыздын элдер менен олколордун улгулорун оздоштуруунун принципиалдуу мүмкүнчүлүгү жонундо суроо туулат, бул жерде адамдардын жашоо образынын негизи катаал индивидуализм, жеке эркиндик, жеке жоопкерчилик ж.б.у.с. жатат.

2. Адамзаттын цивилизациялык онугуусу тилдердин жана маданияттардын эбегейсиз коп турдуулугунун пайда болушу менен мүнөздөлгөн, бул негизинен ар кандай билимдерге жана ондуруштук мүмкүнчүлүкторго ээ болгон коптогон коомдор ар кандай ылдамдыкта андан ары онуго баштагандыгы менен шартталган. Тарыхый аренага цивилизациялардын чыгышы менен чындыгында аргасыз ыргака, мүнөзго, ылдамдыка ээ болгон коомдук убакыт феномени пайда болгон. Коомдук

убакыттын айырмачылыгынан улам ар кандай жамааттар арасында психикалык айырмачылыктар пайда болгон, алар цивилизациялык таандыктыгына жараша убакыттын отушу менен гана күчогон. Тил айырмачылыктары да психикалык айырмачылыктардын онугушуно олуттуу салым кошкон. Ошентип, элдердин психикалык айырмачылыктары негизинен эки негизги факторго: цивилизацияга жана тилге байланыштуу болгон.

3. Байыркы доорлордон бери бир континентте же салыштырмалуу географиялык жакын жайгашкан элдер жана маданияттар жалпысынан эки башка тенденция менен мүнөздолгон, алардын биринчиси ар кайсы элдердин аймактар жана ресурстар үчүн айыгышкан күрошунон улам келип чыгып, алардын оз аймагында жабылып калышына алып келген, алардын этникалык чек аралары жана оз кызыкчылыктарына толук топтолушу этникалык, андан кийин улуттук маданияттардын, алар менен бирге сөзсүз менталитеттин калыптанышына чоң салым кошкон. Экинчи тенденция ар кандай элдердин дээрлик туруктуу оз ара аракеттенуусу жана алардын ортосундагы байланыштар менен шартталган. Алар тынчтык же карама-каршы мүнөзго ээ болгонуна карабастан, бул оз ара аракеттенуу жана байланыштар сөзсүз түрдо белгилуу бир билимдердин, идеялардын, буюмдардын, ар кандай техникалык каражаттардын, технологиялардын ж.б. алмашуусуна алып келип, бул оз ара аракеттешууго катышкан элдердин маданий кыртыштарында алардын консолидациясы болуп саналат. Мындай оз ара аракеттенуу белгилуу турдо оз ара аракеттенууго катышкан элдердин менталитетин жакындатты. Бул тенденциялардын биринчисин шарттуу турдо дифференциялоочу, болуучу, экинчисин, тескерисинче, бириктируучу, универсалдуу деп аныктоого болот. Ошого жараша биринчи тенденция элдердин психикалык айырмачылыктарын бекемдесе, экинчи тенденция, тескерисинче, элдердин маданиятын, менталитетин жакындатууда жана жакындатууда. Бул өтө талаштуу жана татаал процесс.

4. Маданияттын ааламдашуусу иш жүзүндо, анын реалдуу корунушундо бүткүл планетада бир эле универсалдуу маданияттын болушун билдирет, анткени мындай нерсе дээрлик жок, бирок белгилуу критерийлер боюнча классификацияланышы мүмкүн болгон коптогон маданияттар - баалуулук жана саясий негизде бириккен маданият топтору катары, бири-бири менен атаандашып, үстомдук кылууну талап кылган, бардык мүмкүн болгон деңгээлде – жергиликтүү, локалдык жана аймактык болот. Бирдиктуу универсалдуу маданияттын жоктугу универсалдуу процесстин озун жокко чыгарбайт, ал убакыттын отушу менен күчоп, тездейт. Универсалдаштыруу процесси сөзсүз турдо маданияттын универсалдуу процессине эң жакшы ыңгайлашкан жаңы типтеги менталитеттин пайда болушуна жана андан ары онугушуно алып келет.

5. Ааламдашуу процесстери бир катар артыкчылыктарга (маалымат алмашуу, илим, билим, маданият чөйросүндөгү эл аралык тажрыйбаны жана дүйнөлүк жетишкендиктерди өздөштүрүү) карабастан, улуттук баалуулуктарга эки жактуу таасирин тийгизүүдө. Айрым өлкөлөрдүн жана элдердин маданий өзгөчөлүгүн жоготуу коркунучу бар. Адеп-ахлактык баалуулуктардын деформация процесстери коомдук кайра өндүрүүнүн маанилүү фактору болуп саналган салттардын турукташтыруучу ролуна кайрылууну талап кылат. Тарыхый практика көрсөткөндөй, элдердин социалдык уландысы сакталмайынча коомдун туруктуу өнүгүүсү мүмкүн эмес.

6. Менталитет эки карама-каршы касиетти, көп багыттуу тенденцияларда чагылдырылган умтулууну, маданияттын инновациялык жана салттуу бөлүктөрүнүн карама-каршылыгын камтыйт. Өтө тез жана терең маданий трансформация терс жана орду толгус кесепеттерге алып, толугу менен жок кылынышы, маданияттын көптөгөн баштапкы элементтеринин жоголушу жана калгандарынын олуттуу деформациясы, психикалык чөйрөгө тиешелүү башка жагымсыз кесепеттерге алып келиши мүмкүн. Маданий жана аны менен кошо психикалык өзгөрүүнүн мындай түрүн азыркы учурда дээрлик бир убакта отурукташкан жашоо образына өткөн казак жана кыргыз элдери баштан кечирүүдө, бул алардын менталитетине олуттуу таасирин тийгизген. Учурда биз бардык кесепеттери менен толук отурукташкан элдербиз. Отурукташкан жашоого өтүү процесси кыйла татаал, карама-каршылыктуу жана оор болгонуна карабастан, биздин эки элдин тең, практика көрсөткөндөй, маданий-психикалык ыңгайлашуунун жогорку деңгээли бар, бул бизге, биз токтоп калганыбыз менен бирге, мүмкүнчүлүк берет. Көчмөн элдерден болуу, тез жана жаңы маданий үлгүлөрдү жана баалуулуктарды, ошондой эле менталдык сапаттарды жана принциптерди өздөштүрүү жакшы.

7. Советтер Союзу ыдыраган мезгилде казак менен кыргыз элдеринин маданияты, менталитети симбиозду, айкалыштыруучулукту, жакындашууну жана жанаша жашоону, модернизм менен салттуулуктун бар экендигин, анын ичинде архаикалык элементтерди чагылдырган. Мындан тышкары, салттуу элеттик жашоо образы канчалык деңгээлде сакталган болсо, айылдык жашоо образынын институционалдык формалары да сакталып калган, алар уруулук-туугандык байланыштар менен сиңген жамааттык түзүлүштөрдү камтыган. Психикалык жактан алганда, айылдык жамаат бул байланыштардын негизинде өз мамилелерин курган индивидумдардын жыйындысы болгон, бул өз алдынча индивидуумдун көз карандысыздыгын жана эркиндигин белгилүү бир чектөөнү билдирген. Айыл жамааты көп балалуу болгон, бул салттуу үй-бүлөгө мүнөздүү десек болот.

Изилдөөнүн теориялык мааниси маданияттын ааламдашуу процесси жана анын казак менен кыргыз элдеринин менталитетине тийгизген таасири жөнүндө социалдык-философиялык билимдерди тереңдетүү жана кеңейтүүдө турат.

Изилдөөнүн практикалык мааниси. Теориялык-методологиялык принциптер, коргоого берилген жоболор, корутундулар, ошондой эле изилдөө материалдары социалдык философия, маданият таануу жана башка гуманитардык дисциплиналар боюнча атайын курстарды түзүү үчүн пайдаланылышы мүмкүн. Аларды маданияттын ааламдашуусу жана анын казак менен кыргыз элдеринин менталитетине тийгизген таасирин изилдөө иштеринде да колдонсо болот.

Иштин апробацияланусу. Диссертациянын автору изилдөө темасы боюнча 15 макала жарыялаган.

Диссертациянын негизги жоболору эл аралык жана республикалык конференцияларда, семинарларда, жолугушууларда, саммиттерде, тегерек столдордо, консультацияларда баяндалган: академик А.А.Алтмышбаевдин 110 жылдыгына арналган «Академик А.А.Алтмышбаев – Кыргыз Илимдер академиясынын жана кесиптик философиянын бирден-бир негиздөөчүсү» аттуу Эл аралык илимий-теориялык конференция; Казахстан Республикасынын УИАнын академиги Жабайхан Мубаракович Абдильдин 90-жылдыгына арналган «Дүйнөлүк философиянын актуалдуу маселелери». Казахстан Республикасынын илим жана жогорку билим берүү министрлиги Л.Н.Гумилев атындагы Евразиялык улуттук университети; КР УИАнын корр-мүчөсү Т.А.Аскаровдун элесине арналган «Азыркы дүйнө жана социалдык илимдер: өнүгүүнүн абалы жана келечеги» аттуу Эл аралык илимий-теориялык конференция; философия илимдеринин доктору, профессор М.Сабиттин 85 жылдыгына арналган «Диалектикалык логиканын казахстандык мектеби: тарыхы жана азыркы мезгил» аттуу Эл аралык илимий-теориялык конференция: Казахстан Республикасынын билим берүү жана илим министрлигинин илим комитетинин философия, саясат таануу жана дин таануу институту; С.Сейфуллин атындагы Казак агротехникалык изилдөө университетинин философия кафедрасынын илимий-методикалык семинарынын отурумунда.

Диссертациялык изилдөө Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А.Алтмышбаев атындагы Философия институтунун философия жана гуманитардык илимдер бөлүмүнүн, социалдык философия, онтология жана гносеология бөлүмүнүн кеңейтилген жыйынында талкууланды.

Иштин структурасы изилдөөнүн максатына жана милдеттерине туура келет. Ал кириш сөздөн, 7 параграфты камтыган үч баптан, корутундудан жана пайдаланылган булактардын тизмесинен турат.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу негизделет, анын өнүгүү даражасы аныкталып, диссертациянын максаты жана милдеттери белгиленет, анын методологиялык негиздери, жаңылыгы жана практикалык мааниси ачылып берилет.

Биринчи бап - «Глобалдык маданиятты калыптандыруу маселесинин теориялык- методологиялык аспектилери» деп аталып эки параграфтан турат.

Биринчи баптын "Глобалдык маданияттын калыптануу маселесинин изилденүү даражасы жана өзгөчөлүктөрү" деп аталган биринчи параграфында маселенин изилденүү даражасы, дүйнөлүк маданияттын калыптанышынын келип чыгышы жана өзгөчөлүктөрү ачылып берилген.

Маданият чөйрөсүндөгү ааламдашуу бир гана мүмкүн эмес, ал чындыгында өткөндө болгон жана азыр болуп жатат жана келечекте да боло берет, ал эми канчалык кеч болсо, ошончолук күчтүү жана натыйжалуу болот. Бирок, азыркы кездеги көптөгөн маданияттардагы олуттуу айырмачылыктардан улам, бул процесс – маданий ааламдашуу – кобүнчө өтө оор, карама-каршылыктуу мүнөзгө ээ, аны айтпаганда да, маданияттардын өз ара күрөшүнүн түз жана кыйыр натыйжасы болуп саналат, аймактар менен ресурстар үчүн болгон өз ара күрөш, элдердин атаандашуусу – чындыгында адамзат тарыхынын туруктуу шериги болуп саналат. Акыркы жагдай аздыр-көптүр бирдиктүү, глобалдык маданиятка көптөгөн маданияттарды интеграциялоо мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарган нерсени камтыйт. Белгилей кетүүчү нерсе, аймактар жана ресурстар үчүн ар кандай протоэтникалык, андан кийин этникалык жана акырында улуттук жамааттардын өз ара көптөгөн миңдеген жылдар бою дээрлик тынымсыз күрөшү, ушул күнгө чейин уланып келе жатат, эгерде бир караганда, бул мүмкүн эмес, көп маданияттарды бириктирүү, кандай болгон күндө да, бул процесс буга чейин аталган процессти олуттуу түрдө татаалдатып келген жана татаалдатып жатат. Бирок, чындыгында, баары ушунчалык ачык жана жөнөкөй эмес.

Кыргыз ойчулу Г.С.Мамбеталиева акыйкат белгилегендей: «Өнүгүүнүн аңчылык жана жыйноочулук потенциалы түгөнгөндө неолит революциясы болуп, аңчылык менен жыйноочулукту мал чарбасы жана дыйканчылык менен алмаштырып, адам түрүнүн мүмкүнчүлүктөрүн кыйла кеңейткен, анткени эң примитивдүү айыл чарбасы да калктын санынын өсүшүнө он эсе, ал эми сугаруу миң эсеге салым кошкон. Мал чарбасы менен дыйканчылык аңчылыкка жана жыйноочулукка караганда адамдын жашоосун камсыз кылуучу татаал система болгондуктан, малчы менен дыйкандан себептик-натыйжалык түшүнүктөрүнүн кыйла өнүккөн системасын талап кылган.

Азыркы реалдуулуктан пайданы өндүрүүнүн жана алуунун татаал системасы коомдук байланыштар системасын табигый түрдө өнүктүрүп, татаалдаштырды. Өндүрүштүү экономикага өтүүнүн натыйжасы пайдалуу маалыматтын көлөмүнүн көбөйүшү жана ошого жараша интеллект жана социалдык дифференциация болду, ал адамды адам тарабынан эксплуатациялоонун жөнөкөй формалары менен бекемделген» [Мамбеталиева Г.С. Оптимизация в контексте глобализации. – Бишкек: 2007. 112-б.].

Эгерде жогоруда көрсөтүлгөн, бүткүл адамзат үчүн эң терең кесепеттерге алып келген фактыларга маданияттын кубулушундагы түп-тамырынан бери өзгөрүүлөрдүн көз карашынан баа бере турган болсок, анда мал чарбасынын пайда болушу жана андан аркы өнүгүшү менен биз айыл чарбасы, дифференциялоо процесси башталган эмес, б.а. ошол мезгилдеги маданияттарды бөлүп-жаруу башталган деп толук ишенимдүү түрдө айта алабыз. Бирок бул процесс бир кыйла тездетилгени жакшы маалым. Алгачкы доордо шарттуу глобалдуу маданият болгондугун, анын негизги типологиялык белгилеринин бири анын ашкере примитивдүүлүгү, салыштырмалуу начар өнүккөндүгү, элдин күч-аракетинин, миңдеген жылдардагы күчү негизги жашоого жумшалганын биз жогоруда айтканбыз. Адамзаттын өнүгүүнүн таптакыр жаңы деңгээлине өтүшү жана биринчи цивилизациялардын пайда болушу менен жогоруда айткандай, маданияттардын дифференциациялоо процесси боло баштаган. Кең мейкиндикке тарап кеткен адамдар бири-биринен толук обочолонбосо да, маданияттардын көптүгү сыяктуу көрүнүштү жаратышкан.

Примитивдүү адамдардын билиминин анча-мынча көлөмү бүгүнкү күндөгү ченемдер боюнча, сөзсүз түрдө алгачкы адамдын аң-сезими бир кездеги өздөштүрүлгөн үлгүлөрдү, жүрүм-турум стереотиптерин туруктуу, кайра чыгарууга жана аларды сакралдаштырууга катуу багытталгандыгына алып келди. Алгачкы адамдардын билиминин жана көндүмүнүн өтө жупуну көлөмү, алардын иш-аракетинин түрлөрүнүн бирдей айырмалануусу менен уруулук жамааттардын маданиятынын ортосунда кандайдыр бир олуттуу айырмачылыктардын жок болушун камсыз кылган. Тарыхтын бул мезгилинде глобалдык маданият болгон деп, белгилүү бир корутундуларды айтууга болот, анын өнүгүшүнүн төмөн деңгээли анын ар кандай формалары менен көрүнүштөрүнүн ортосундагы олуттуу жакындыкты жана окшоштуктарды камсыз кылган.

Мал чарбасы менен дыйканчылыктын пайда болушу жана андан ары өнүгүшү менен дифференциациялануу процесси, б.а. ошол мезгилдеги маданияттардын бөлүнүшү менен делимитацияланышы кыйла тездеди. Бул процесстин дагы бир натыйжасы коомдук ашыкча продукцияны кайра бөлүштүрүү коомдун таптык дифференциациясынын негизинде, дээрлик

дайыма күч менен жүзөгө ашырыла баштаган. Биринчи мамлекеттерди түзгөн элдер тигил же бул себептер менен аларды түзө албай калган элдерге салыштырмалуу тез өнүгүп баштаган.

Алгачкы шаарлардын, мамлекеттердин жана цивилизациялардын пайда болушу менен аздыр-көптүр бир тектүү универсалдуу (сөздүн кыскача маанисинде) маданият ар кандай багытта өнүгө баштап, белгилүү бир мааниде бирдиктүү адамзат маданиятынын көптөгөн этникалык маданияттарга ыдырашы катары чечмелесе болот, алар өнүккөн сайын сөзсүз түрдө барган сайын жаңы өзгөчөлүктөргө ээ болот. Натыйжада, убакыттын өтүшү менен толук түрдө алынган айырмачылыктар ушунчалык олуттуу болуп, биздин оюбузча, тарыхый өнүгүү процессинде пайда болгон көптөгөн цивилизациялардын ортосунда чечилгис ажырым бар деген туура эмес пикир жаралышы мүмкүн.

Отурукташкан элдерде көптөгөн кесиптер жана ишмердүүлүктүн түрлөрү (курулуш, архитектура, машина куруу, карапачылык, түрдүү кол өнөрчүлүк, токуучулук, жыгач устачылык жана башка көптөгөн тармактар жана кесиптер) өнүккөн, мында табигый ыргактарды эсепке алуу, алардын ишмердүүлүгүнө басым жасоо таптакыр зарыл болгон эмес жана негизинен эмгектин айрым продуктыларына, суроо-талаптарына жана коомдук керектөөлөрүнө багытталган. Жабык мейкиндиктерге жайгаштырылган отурукташкан элдер жашоо үчүн өндүрүштү системалуу түрдө өркүндөтүүгө аргасыз болушкан, бул мейкиндиктин дайыма эмгекке толуп турганына алып келген сарамжалдуу, максаттуу аракеттердин чынжырчасы болгон.

Алгачкы мамлекеттер жана цивилизациялар пайда болгондон бери маданият эң негизги саясий курал болуп келген жана болуп кала берет, ал негизинен, эреже катары, баш ийген аймактарды мамлекеттин курамына кайтарылгыс кошуу менен байланышкан узак мөөнөттүү, стратегиялык милдеттерди чечүүнү, мамлекет же эгерде мындай милдетти аткаруу ачык эле мүмкүн эмес болсо, башка элдин маданиятына ушундай узак мөөнөттүү таасир тийгизүү менен өзүнө союздук же ишенимдүү мамилени камсыз кылуу саналган.

Биринчи баптын «Менталитет менен маданияттын өз ара байланышынын изилденүүчүлүк деңгээли» аттуу экинчи параграфында менталитет менен маданияттын өз ара байланышы ачылып берилет.

Ар бир инсандын, социалдык топтордун, бүтүндөй коомдун жүрүм-туруму жана турмуштук активдүүлүгү экономикалык-саясий мотивация менен максатка болгон ылайыктуулугу менен аныкталат, бирок алар менен эле чектелбестен, кандайдыр бир руханий-психологиялык негизде түзүп, башкаларды бардык мурунку тажрыйбаны, чындыкты башкача кабылдоону, жана баалуулуктарды баалоону ж.б. камтыйт. Бул жагдай философторду

айрым коомдук кубулуштар менен процесстерге баа бергенде менталитет сыяктуу кубулушка кайрылууга үндөйт, анткени менталитет инсандын жана топтун өзөгүн түзгөн, коомдун негизги карама-каршылыктарын чагылдырып, өзгөчө маданий деңгээлин, мүнөзүн, багытын, жеке жана жамааттык иш-аракеттердин программасын аныктайт. Менталитетти жетишерлик терен билимсиз маданияттын органикалык бөлүгү болгон коомдук-тарыхый процесстин мыйзамдарын ишенимдүү ачып, түшүнүү, анын мындан аркы жүрүшүн алдын ала айтуу мүмкүн эмес. Белгилүү бир маданий процесстер психикалык талаада гана пайда болбостон, жалпысынан аны менен аныкталат. Экинчи жагынан, айрым маданий өзгөрүүлөр, өзгөчө масштабдуу, тез жана радикалдуу мүнөздөгү адамдар – менталитеттин алып жүрүүчүлөрү катары калыптанган жана аракет кылган психикалык талаанын өзгөрүшүнө сөзсүз түрдө алып келет. Психикалык талаа "маданияттын руху" деп аныктоого боло турган нерсени, анын түрүн, оригиналдуулугун түзөт. Белгилүү бир коомдо психикалык талаанын тынымсыз таасири астында маданият өзүнүн бардык спецификалык өзгөчөлүктөрү менен түптөлүп, акыры ушул психикалык талаанын касиеттери менен аныкталат. Жеке адамдардын, алардын топторунун жана бүтүндөй улуттардын көптөгөн психикалык өзгөчөлүктөрүн туура түшүнүү жана эске алуу өзүбүздүн аракеттерибизди эң эффективдүү түрдө түзүүгө жана бардык мүмкүн болгон деңгээлдеги конфликттик өз ара аракеттенүүнүн деңгээлин төмөндөтүүгө мүмкүндүк берет.

Менталитет маданияттын материалдык бөлүгү өзгөргөн ылдамдыкта өзгөрдү. Бул, азыркы постиндустриалдык доордун негизги карама-каршылыктарынын жана кыйынчылыктарынын бири: адамдын билими жана эмгеги менен жаралган бизди курчап турган дүйнө ушунчалык тездик менен өзгөрүлүп жатат, ал эми менталитет чындыгында аны түшүнүүгө үлгүрбөй жатат. Ал эми адам өзү иштеп жаткан билимдин тездик менен өсүп жаткан көлөмүнө жана деңгээлине, өзгөргөн дүйнөдө пайда болгон жаңы талаптарга да жооп бербейт. Бирок, экинчи жагынан, менталитет, ошентсе да, мурунку индустриалдык доорго караганда, мурункуларды айтпаганда да, алда канча тезирээк өзгөрүп жатат.

Менталитет конкреттүү адамдын белгилүү бир маданиятка кирип, аны таанытууда анын психикасынын структурасынын бир бөлүгү болуп саналат. Ар бир адам бала кезинен эле өзүнүн менталитетине ээ болуп, өз элинин менталитетин сиңирип, тилин өздөштүрүп, кабыл алынган адеп-ахлак, жүрүм-турум нормаларын кабыл алып, күнүмдүк турмушта жана башка шарттарга, айлана-чөйрөгө ыңгайлашып, бир сөз менен айтканда, бул элдин маданиятынын айрым элементтерин өздөштүрөт. Жаштайынан калыптанган индивиддин менталитети жалпы принциптерди, этникалык же улуттук маданияттын мамилелерин, анын өзгөрүлмө өзгөчөлүктөрү менен

байланышкан жана индивид жашап, калыптанган спецификалык маданий чөйрө менен шартталган жекелик аспектилерин сөзсүз өзүнө сиңирет. Адамдын жашоосу, адатта, салыштырмалуу узак мезгилди камтыгандыктан анын жашаган чөйрөсү олуттуу өзгөрүшү мүмкүн болгондуктан, анын менталитети да олуттуу өзгөрүшү ыктымал, бул, эреже катары, ал үчүн жаңы болгон маданий чөйрө менен байланышкан психикалык талаага киришине байланыштуу болуп, көп жагынан олуттуу психологиялык өзгөрүүлөргө жана жылыштарга алып келет.

Менталитет – жекелик менен коомдук биригип, аларды ажыратып, бири-биринен айырмалоо мүмкүн болбогон бир бүтүндүктү түзүүчү, анын аркасында элдин менталитети анын жеке өкүлдөрүнүн, индивиддеринин менталитеттеринин жөнөкөй, элементардык жыйындысын эле камтып турбастан, чындыгында, алардын жалпы абалын, сапатын, кандайдыр бир жалпы ички мазмунун, ошондой эле ар бир жеке менталитеттин тышкы белгилерин, чектерин туюндурган болуучу болуп саналат. Демек, менталитет индивиддерден көз карандысыз өз алдынча социомаданий реалдуулук катары аракеттенүүчү жамааттык социалдык кубулушту, инсандын, адамдын психикасына мүнөздүү жеке кубулушту да камтып турат.

Жогоруда айтылган менталитеттин бардык касиеттери тигил же бул даражада маданий таасирге байланыштуу же маданияттын узак мөөнөттүү таасиринин натыйжасы экендиги айдан ачык.

Индивиддин жашоосунун дээрлик бардык аспектилерин камтыган менталитет акыры аң-сезимсиздик чөйрөсүндө, анын психикасынын түпкүрүндө тамыр жайгандыктан, анын чыныгы мазмуну, тажрыйба көрсөткөндөй, аны алып жүрүүчүлөр тарабынан ар дайым ишке ашырыла албайт. Кээ бир психикалык мамилелер, сапаттар жана мүнөздөмөлөр индивидге, адатта, ушунчалык ачык-айкын жана өзүнөн-өзү түшүнүктүү нерсе катары көрүнөт, ал, эреже катары, аларды талдап чыгууга, ой жүгүртүүгө жана кандайдыр бир аракеттерди жасоодо өзүн кандай гана болбосун алып жүрүүгө, көбүнчө, ал эмне үчүн ойлонуп жатканын билбейт жана башка жол менен эмес, ушундай иш-аракет кылууну зарыл деп эсептейт. Менталитеттин бул жөндөмдүүлүгүнүн аркасында анын ар тараптуулугу, аң-сезимсиздикте болушу, адатта аналитикалык психологияда архетип катары аныкталат, б.а. универсалдуу, ар кимге өзгөчө мүнөздүү, жамааттык аң-сезимсиздиктин мазмунун түзгөн алгачкы тубаса психикалык структуралар, бул дагы узак мөөнөттүү маданий таасирдин натыйжасы болуп саналат.

Менталитет өзгөрүү касиетине ээ, кээ бир өзгөчөлүктөргө жана элементтерге ээ болуп, башкаларын жоготот, ал эми жаңы элементтер маданияттын ар кандай чөйрөлөрүндө – моралдык-этикалык, социалдык-экономикалык, саясий, диний, илимий ж.б. жүзөгө ашырылат. Менталитет

өзгөрүп, жаңы маданий формалардын жана маанилердин таасири астында пайда болгондо, жаңы ачылган психикалык касиеттердин, өзгөчөлүктөрдүн жана олуттуу даражада мурунку коомдук мамилелердин ортосунда сөзсүз түрдө карама-каршылыктар жана тирешүүлөр пайда болот, бул коомдо, о.э. менталитеттин өзүндө белгилүү бир чыңалууну жаратат. Жаңы тартиптин жана коомдук мамилелердин биротоло кайра кайтарылгыс орношу үчүн жаңыланган маданий кубулуштар менен фактыларга негизделген тиешелүү идеялар жана маанилер массалык менталитетке бекем кирип, анын туруктуу курамдык бөлүгүнө айланышы зарыл.

Экинчи бап «Маданият ааламдашуу процессине социалдык-философиялык анализ» деп аталып эки параграфтан турат.

Изилдөөнүн **объектиси** болуп казак жана кыргыз элдеринин тез өнүгүп келе жаткан дүйнөлүк маданияты жана менталитети, ал эми изилдөөнүн **предмети** казак жана кыргыз элдеринин менталитетинин өзгөрүшүнүн процесси жана кесепеттери болуп саналат.

«Маданий бирдиктүү иш-аракет – маданият ааламдашуу процессинин объективдүү шарты жана себеби» аттуу биринчи параграфында маданият ааламдашуусунун объективдүү шарты жана себеби болуп саналган элдер менен цивилизациялардын ортосундагы маданий бирдиктүү иш-аракет талдоого алынат.

Элдердин (же элдердин топторунун) географиялык жактан алыстыгы цивилизация менен маданияттын дифференциация процессин камсыз кылган, б.а. алардын ортосундагы айырмачылыктардын пайда болушу, тынымсыз чындалышы, тескерисинче, географиялык жакындыгы тигил же бул даражада, бирок ар дайым элдерди бири-биринен бөлүп турган алыстыкка жараша маданиятын жакындатып, алардын ортосундагы байланыштарды камсыз кылып турган. Бир континентте же салыштырмалуу географиялык жакын жайгашкан элдер менен маданияттар үчүн карама-каршы багыттарга багытталган эки жалпы тенденция мүнөздүү болгон. Бул тенденциялардын биринчиси жер жана байлык үчүн ар кандай элдердин айыгышкан күрөшү менен шартталган, бул алардын этникалык чектерде жабылышына жана өз кызыкчылыктарына толук топтолушуна алып келген, бул этникалык, андан кийин улуттук маданияттардын калыптанышына олуттуу салым кошкон. Экинчи тенденция ар кандай элдердин дээрлик туруктуу өз ара аракеттенүүсү жана алардын ортосундагы байланыштар менен шартталган. Алар тынчтык же карама-каршы мүнөзгө ээ болгонуна карабастан, бул өз ара аракеттенүү жана байланыштар сөзсүз түрдө белгилүү бир билимдердин, идеялардын, буюмдардын, ар кандай техникалык каражаттардын, технологиялардын ж.б. алмашуусуна алып келип, бул өз ара аракеттешүүгө катышкан элдердин маданий кыртыштарында алардын жакындашуусу болот. Бул

тенденциялардын биринчисин шарттуу түрдө дифференциялоочу, бөлүүчү, экинчисин, тескерисинче, бириктирүүчү, универсалдуу деп аныктоого болот. Анын үстүнө экинчи тенденция чындыгында биз изилдеп жаткан маданияттын ааламдашуу процессинин негизин түзөт. Адамзаттын өнүгүү деңгээлине жана ушул деңгээлге туура келген баскычына жараша тенденциялардын бири экинчисинен үстөмдүк кылат. Ал эми дал ушул учурда биз универсалдуу тенденция ажыратуучулук тенденциядан ачык-айкын үстөмдүк кылган өнүгүүнүн этабында, фазасында турабыз, бул биринчи кезекте ар кандай байланыш каражаттарынын, тармактарынын жана албетте, тез өнүгүүсүнө байланыштуу өз ара аракеттенүүнүн жана идеялар менен технологияларды алмашуунун ишке ашуусу жана олуттуу пайдасы менен шартталган.

Азыркы учурда маданияттар ортосундагы өз ара аракеттенүү өзгөчө көңүл буруунү талап кылган жогорку техникалык жабдыктын эсебинен олуттуу түрдө активдешти, анткени дал ушул технология өзүнүн эбегейсиз зор түрдүү куралдары менен азыркы учурда маданияттын ааламдашуу процессин камсыз кылууда. Бул жагынан экономикалык жактан алдыңкы өлкөлөрдөн тигил же бул даражада артта калган элдер жана мамлекеттер ажырымды кыскартуу үчүн бул өлкөлөр койгон көптөгөн шарттарды кабыл алууга аргасыз болушат. Башкасын айтпаганда да, техникалык жабдыктар жашоону бир топ жеңилдетип гана тим болбостон, аны ыңгайлуу кылган нерсе. Бул идея дагы так, түшүнүктүү, объективдүү жана ынанымдуу болушу үчүн бир жагынан маанилүү жана ыңгайлуу, экинчи жагынан азыркы учурда андай болбогон коомду, элди, мамлекетти элестетүүнүн өзү жетиштүү, ал эми экинчи жагынан, мобилдик байланыш, компьютер, интернет ж.б.у.с. биздин күнүмдүк жашоо-тумушубузга сүңгүп кирип, биз үчүн көнүмүш, күнүмдүк нерсеге, каражатка айланды. Анын үстүнө, алар ушунчалык зарыл жана тааныш болгондуктан, мындан ары аларды таштап коюу мүмкүн эмес.

Маданияттардын интеграциясы чындыгында азыркы кездеги көптөгөн этникалык-улуттук маданияттардын жок болушуна алып келерин, алар өзүн курч тышкы таасирлерден коргой албаганын, ошондой эле бириктирүүчү же үстөмдүк кылуучу маданияттардын жөнөкөйлөштүрүлүшүнө алып келерин эске алуу керек. Учурда болуп жаткан тез маданий өзгөрүүлөр, деп белгилеген орус изилдөөчүсү Л.И.Федоров, адамдардын маданий өзгөчөлүгүнө таасирин тийгизип, азыркы учурда "маданияттын жөнөкөйлөштүрүлгөн версиялары дүйнөлүк аренада маданий коммуникацияда эң чоң орунду ээлей тургандыгы" ачык-айкын көрүнүп турат [Федорова, Л.И. Изменения культуры в эпоху глобализации // Культурное разнообразие в эпоху глобализации [Текст] / Л.И. Федорова / Cultural Diversity in the Epoch of Globalization: Материалы Международной конференции. Март 2006 года / Отв.ред. Курганова Н.И. – Мурманск: МГПУ, 2006. – 4.1. 135-б.].

Кеч алгачкы коомдо эле Жердин дээрлик бүт аймагына жайылып, өнүгүүнүн цивилизациялык формасына өткөн элдер өз маданиятын өнүктүрүп алышкан, алар өзгөчө маданияттардан географиялык алысыраак болгон сайын ошончолук өзгөчөлүкө ээ болгон. Элдердин (же элдердин топторунун) географиялык жактан алыстыгы цивилизация менен маданияттын дифференциация процессин камсыз кылган, б.а. алардын ортосундагы айырмачылыктардын пайда болушу жана тынымсыз чыңдалышы, тескерисинче, географиялык жакындыгы тигил же бул даражада, бирок ар дайым элдерди бири-биринен болуп турган алыстыкка жараша алардын маданиятын жакындатып, алардын ортосундагы байланыштарды камсыз кылып турган.

Азыркы учурда маданияттын ааламдашуу процесси негизинен бүткүл дүйнөгө жайылтуу жана массалык маданиятты улуттук маданияттарга киргизүү түрүндө ишке ашырылып жатат, ал максималдуу пайда алууга багытталган жана натыйжада, негизинен, «орточо адам» деп аталган нерсеге багытталып, ал ар кандай коомдо сан жагынан үстөмдүк кылган жана ушул себептен эң чоң киреше алууга жөндөмдүү болгон. Мындан тышкары, массалык маданият биринчи кезекте оюн-зоок компонентине багытталган маданият болуп саналат, анткени тажрыйба көрсөткөндөй, бул эң чоң коммерциялык кызыкчылык болуп саналат. Массалык маданияттын жогоруда айтылган өзгөчөлүгү – пайдага так көңүл буруу, "орточо" адамга басым жасоо жана көңүл ачуу мүнөзү – жогорку техникалык жабдыктар менен бирге бүткүл планетада жеңиштүү жүрүштү камсыз кылат.

Мейкиндикти кысуу, чек араларды ачуу, индивиддердин дүйнөнүн жарандарына айланышы, жеке жана коомдук турмуштун мейкиндигинин үчүнчү чен-өлчөмгө ээ болушу, жер шарынын ар кайсы бөлүктөрүнүн, чек арасы жок дүйнөнүн ортосундагы оңой байланышка жол ачышы, убакыттын тездеши жаңы социалдык мейкиндик, социалдык социалдык өз ара аракеттенүүнүн олуттуу күчөшү, коомдук болмуштун мейкиндигинин тыгыздалышы жана аралашуусу, анын бир тектүү болушуна алып келүүчү ж.б. болуп саналат, мунун бардыгы элүү-алтымыш жыл мурун фантастикалык көрүнгөн, салыштырмалуу алыскы келечекте, бир-эки кылымда мүмкүн болгон жаңы дүйнөнүн сүрөттөлүшү. Албетте, адамдар ага чейин планетаны жок кылбаса, кийинки элүү жылда эмне болорун элестетүү да кыйын. Бирок биз адамзаттын өнүгүүсүнүн жалпы позитивдүү сценарийинен чыгышыбыз керек, антпесе ар кандай изилдөө же талдоо өз маанисин жоготот.

Экинчи баптын «Маданият ааламдашуу процессинин негизги карама-каршылыктары» аттуу экинчи параграфында маданият ааламдашуу процессинин карама-каршылыктары ачылып берилет.

Маданий ааламдашуу, ааламдашуу процессинин өзү сыяктуу эле, эки жактуу жана өтө карама-каршы көрүнүштөрдөн алыс болуп, оң жана терс өзгөчөлүктөр менен кесепеттерге ээ. Маданияттын ааламдашуусу ааламдашуу процессинин өзүнүн түздөн-түз жана айныксыз кесепети болгондуктан, анын айрым маданияттарга тийгизген оң жана терс таасирин илимий жактан туура эмес жана жалпысынан бул процесстен бөлүп кароо мүмкүн эмес. Маданий ааламдашуу бүтүндөй ааламдашуу процесси менен аныкталуучу бул эки кубулуштун тыгыз байланышы бизди маданий ааламдашуу процессинин объективдүү болгон өзгөчөлүктөрүн аныктоо үчүн акыркысынын кээ бир фундаменталдык аспектилерин жана касиеттерин карап чыгууга милдеттендирет. Бул өзгөчөлүктөр менен шартталган жана аныкталган процесстерге бөгөт коюуга, качууга, башка багыт берүүгө да болбойт.

Биринчиден, биз XX кылымда болуп көрбөгөндөй масштабга жана мүнөзгө ээ болуп, 1998-жылы жалпысынан бааланган дүйнөлүк экономиканын калыптанышына алып келген адамзаттын тез экономикалык активдүүлүгүнө байланыштуу абдан таамай фактыларды келтиребиз. 39 триллион доллар, бул 1900-жылдагы дүйнөлүк ИДПдан 17 эсе көп. Ошол эле мезгилдин ичинде дүйнөлүк өнөр жай өндүрүшү 50 эсеге өстү, өсүштүн бештен төрт бөлүгү XX кылымдын экинчи жарымынан бери, б.а. 1950-жылдарга туура келет [Воскресенский, А.Д. Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений. Учебное пособие / Под редакцией А.Д. Воскресенского. – М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет); «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. 205–206-б.]. Азыркы учурда, б.а. 20 жылдан ашуун убакыт аралыгында дүйнөлүк ИВПнын көлөмү 77 609 триллион долларды түзөт [Мировая экономика [Электронный ресурс].–Режим доступа: https://ru.wikipedia. org/wiki/ Мировая_экономика], бул болсо 1998-жылдагы ИДПнын дээрлик 2 эсеге көптүк кылат.

Убакыттын өтүшү менен адамзаттын экономикалык активдүүлүгү жогорулай турганы айдан ачык, бул бир караганда, адамдын муктаждыктары менен эмес, билимдин тынымсыз өсүп жаткан көлөмү менен аныкталат, методдору жана технологиялары улам барган сайын натыйжалуураак колдонууга мүмкүндүк берет. Олуттуу маанидe адамзаттын бардык өнүгүүсү адамдардын топтолгон билимдерин алуу жана көбөйтүү жөндөмдүүлүгү менен түшүндүрүлөт, бул өз кезегинде адамдарда акыл-эстин болушу менен шартталган.

Маданий ааламдашуу ааламдашуу процессинин өзү сыяктуу эле, эки жактуу жана өтө карама-каршы көрүнүштөрдөн алыс, оң жана терс өзгөчөлүктөргө жана кесепеттерге ээ. Маданияттын ааламдашуусу ааламдашуу процессинин түздөн-түз жана айныксыз натыйжасы болуп саналат.

Адамзаттын тез экономикалык активдүүлүгүнө байланыштуу түрдүү маданияттын ашкере экономикалык компоненти, эгерде негизги болбосо да, жок дегенде негизги аныктоочуларынын бири болуп саналат. Адамдар өз тарыхында өндүрүш процесстерин жана өндүрүштү өркүндөтүү менен алектенишип, маданияттын материалдык бөлүгүн камсыз кылуу, ансыз анын руханий бөлүгүнүн болушу жана өнүгүшү мүмкүн эмес болгон. Руханий - материалдык жактан болгон мындай көз карандылык адамдардын чарбалык ишмердүүлүгүнө байланышкан карама-каршылыктар жана терс көрүнүштөр бүтүндөй маданиятка сөзсүз түрдө таасирин тийгизет.

Ааламдашуу өзүнүн тышкы өзгөчөлүктөрү жана көрүнүштөрү, ички табияты боюнча түпкүлүгүндө интеграциялык мүнөзгө ээ, ал чындыгында маданияттын ааламдашуусуна, жалпысынан, бириктирүүчү мүнөзгө ээ. Бирок ааламдашуу иш жүзүндө, тарыхый жактан башталган жана негизинен азыркы мезгилде улуттук центризм идеологиясын карманып, өздөрүнүн тар улуттук кызыкчылыктарын жана максаттарын ожорлук менен көздөгөн мамлекеттер, элдер тарабынан ишке ашырылып жаткандыгына байланыштуу, бул процесс көптөгөн карама-каршы белгилер жана терс натыйжалар менен мүнөздөлөт.

Ааламдашуунун бардык терс көрүнүштөрүнө жана кесепеттерине карабастан, анын дээрлик стихиялуу, башкарылгыс мүнөзү, үстөмдүк кылуучу элдердин өзүнүн эркин, маданиятын, идеологиясын жана баалуулуктарын башка элдерге таңуулоого умтулуусу, анын айныксыз мүнөзү, күчтүү материалдык жана алгылыктуу, ыңгайлуу жашоо шарттарын камсыз кылган техникалык базанын жардамы аркасында ааламдашуу чындыгында өзүнө олуттуу каржылык, экономикалык жана башка зыян келтирбестен, анын ичинде маданий зыянга учурабай туруп таштоого болбой турган нерсеге айланып баратат, бул негизинен глобалдык маалымат тармагынан, илимий ойломдон, музыкалык жана көркөм дүйнөдөн ж.б.у.с. обочолонуу менен байланышкан.

Азыркы адамзат маданияттын технологиялык аспектисинен эмес, негизинен анын жетишсиз өнүгүүсүнөн келип чыккан көптөгөн көйгөйлөрдү чече албайт. Албетте, адамзаттын мындан аркы өнүгүүсү гүлдөп-өнүгүшү жетишерлик деңгээлде өнүккөн жана кубаттуу технологиялык базасыз таптакыр мүмкүн эмес. Же, башкача айтканда, келечектеги цивилизациялар, көптөгөн азыркы цивилизациялар сыяктуу, негизи техногендиктен башка эч нерсе боло албайт. Бирок, технологиялык жактан бирдей база акыл-эс жана руханий жактан бирдей болгон маданият менен цивилизацияны пайда кылышы керек же алып келиши мүмкүн деген ой жүгүртүү канчалык адилеттүү жана туура.

Үчүнчү бап «Маданият ааламдашуусунун казак менен кыргыз элдеринин менталитетине тийгизген таасири» деп аталып үч параграфтан турат.

Үчүнчү баптын «Казахстан менен Кыргызстандагы маданият ааламдашуу процессинин кесепеттери жана көрүнүштөрүнүн формалары» аттуу биринчи параграфында Казахстан менен Кыргызстандагы маданият ааламдашуу процессинин кесепеттери жана көрүнүштөрү ачылып берилет.

Маданий ааламдашуу – бул товарлардын жана идеялардын таралышынын таасири астында күнүмдүк турмуш бүткүл дүйнө боюнча маданий көрүнүштөрдүн стандартташтырылышын чагылдырган көрүнүш. Зымсыз байланыштын, электрондук коммерциянын, белгилүү маданияттын жана эл аралык саякаттын эффективдүүлүгү же жагымдуулугу менен шартталган ааламдашуу бара-бара адамдын тажрыйбасын бардык жерде дээрлик бирдей кыла турган бир тектүүлүккө карай тенденция катары каралып келген. Бирок, бүгүнкү күндө ааламдашуу деген бул түшүнүк аша чаап кеткендей сезилет. Гомогенизациялоочу таасирлер бар болгону менен, алар бирдиктүү дүйнөлүк маданиятка окшош нерсени жаратуудан алыс.

Казакстандык жаштардын салттуу баалуулуктарын сактоого батыш маданиятынын эки ача таасир этиши мүмкүн экендиги «Тарыхтын агымында» аттуу эмгегинде Н.А.Назарбаев: «Азыркы казак жаштары өздөрүнүн ачыктыгы жана сабырдуулугунун аркасында батыш коомунун маданий баалуулуктарын оңой кабыл алышат жана жаңы маданий тенденцияларга тез көнүшөт. Ошону менен бирге, башкалардын баалуулуктарын мындай кабыл алуу кээде чектен чыгып, мындай кырдаалда ылгап алуу бузукулук менен алмашып, мунун баары акырында казак жаштарынын арасында Батыш маданиятынын үстүртөн жайылышына алып келерин белгилей кетүү керек, ал өз кезегинде салттуу маданиятты сактоо жана өткөрүп берүү маселелерин жаратат» [Назарбаев, Н.А. В потоке истории [Текст] / Назарбаев Н.А. - Алматы: Атамура, 1999. 25-б.].

Ааламдашуу шартында улуттук өзгөчөлүктү бекемдөө жана улуттук маданий кодду (салттарды, үрп-адаттарды, баалуулуктарды, тилди) сактоо маселеси Борбордук Азия мамлекеттеринде актуалдуу мамлекеттик күн тартиби болуп саналат. Бул багытта Казакстан да, Кыргызстан да комплекстүү чараларды көрүп жатат.

Ааламдашуу тоскоолдуктарды жеңүү (мейкиндик, тил, маданий), социалдык өз ара аракеттенүү жана тажрыйбаны өздөштүрүү менен байланышкан. Казакстан менен Кыргызстандын жашоочуларынын башка тилде сүйлөп, жашоо образы башка адамдарга болгон мамилесин карап көрөлү. Дүйнөлүк баалуулуктарды изилдөөнүн алкагында казактар менен кыргыздардан алар кошуна жашагысы келбеген адамдардын ар бир тобун

белгилөө сунушталды. Ааламдашуу коммуникациядагы тилдик жана маданий тоскоолдуктарды жеңүүгө таасирин тийгизет. Сурамжылоонун маалыматтарынан көрүнүп тургандай, казакстандыктардын 4,1% гана башка тилде сүйлөгөн адамдарды кошуна катары көргүсү келбейт, бул көрсөткүч мурунку өлчөөдөгүдөн дээрлик үч эсеге аз. Кыргызстанда бул көрсөткүч бир топ жогору жана акыркы өлчөө боюнча 12,2%ды жана мурунку көрсөткүч боюнча 25,9%ды түзөт. Кыргызстанда башка улуттагы адамдар менен кошуна жашоону каалабагандыгы Казакстанга караганда 2,5 эсеге, башка динди кармангандарга 3,4 эсеге, никесиз жубайлар менен чогуу жашагандарга 2,3 эсеге көп [World Values Survey (2020), wave 7 database. http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp].

Ааламдашуу Батыштын, Чыгыштын, Россиянын жана советтик өткөн доордун таасирин бириктирген татаал көрүнүш катары кабыл алынат. Ааламдашуу бош убакытка, хоббиге, саясий маданиятка, гендердик мамилеге, баарлашуу ыкмаларына, эмгекти уюштурууга жана адамдардын жашоо образына таасирин тийгизди. Маданий ааламдашуу дүйнө жүзү боюнча идеяларды, кумарларды, баалуулуктарды жана маданий өнүмдөрдү алмашууну камтыйт. Акыркы жылдарда маданий ааламдашуу процесси транспорт жана коммуникация технологияларындагы технологиялык жетишкендиктерге байланыштуу кескин өстү. Азык-түлүк ааламдашуусу маданий ааламдашуунун эң ачык мисалдарынын бири болуп саналат: тамак-ашты керектөө маданияттын маанилүү аспектиси болуп саналат жана дүйнө жүзү боюнча көпчүлүк коомдор өздөрүнө гана тиешелүү диетаны карманышат. Бирок, Coca-Cola, Starbucks жана McDonald's сыяктуу фастфуд гиганттары тамак-аштын маданий ааламдашуусуна жана этникалык ашканалардын популярдуулугунун төмөндөшүнө салым кошкон. Керектөөнүн глобалдык тенденциялары кийим-кече, технология жана маданий буюмдарды (адабият, китептер, музыка, кино) тандоодо чагылдырылат.

Ааламдашуу процесстери Казакстандын жана Кыргызстандын маданиятына өз таасирин тийгизип, жашоо образына, нормаларына, баалуулуктарына, жүрүм-турумуна, баарлашуу ыкмаларына, билим берүүгө, эс алууга, керектөөгө, эмгек ишмердүүлүгүн уюштуруу ыкмаларына жана башка чөйрөлөргө таасирин тийгизет.

Ааламдашуу көптөгөн ар түрдүү тармактарды камтыган артыкчылыктарга ээ. Бул дүйнө жүзү боюнча өз ара өнүккөн экономика жана маданий алмашуу өстү. Азыр көптөгөн адамдар дүйнөнүн жарандары. Товарлардын келип чыгышы экинчи даражага ээ болуп, географиялык алыстык көп кызматтарды көрсөтүүгө тоскоол болбой калды.

Ааламдашуу жана локализация ушунчалык тыгыз чырмалышкандыктан, илимий жүгүртүүдө глобалдык жана жергиликтүү өз ара аракеттенүүнүн

натыйжасында "глокалдык" деген термин пайда болот. Демек, биримдик эч кандай түрдүүлүккө каршы эмес. Дүйнө ар түрдүү, бирок ошол эле учурда кандайдыр бир мааниде бирдиктүү болуп баратат.

Үчүнчү баптын «Тарыхтын салттуу мезгилиндеги казак жана кыргыз этносторунун менталитетинин өзгөчөлүктөрү» аттуу экинчи параграфында тарыхтын салттуу мезгилиндеги казак жана кыргыз этносторунун менталитетинин өзгөчөлүктөрү каралат.

Борбордук Азиянын дээрлик бардык көчмөн коомдору, уруктар жана уруулар тарабынан өкүлчүлүктөрү формасы боюнча да, маңызы боюнча да милитаристтик же жарым милитаристтик түзүлүштөр жана жамааттар болгон. Анын өзүн адилетсиз жана жөнөкөй нерсе катары көрүү эле терс, жаман мааниге ээ. Ошондой эле байыркы моралдык-этикалык нормаларга жана жүрүм-турумга азыркы моралдын өнүгүнөн баа берүү, аларга учурдагы эрежелер менен талаптарды колдонуу туура эмес. Биздин ата-бабаларыбыз ар кандай шарттарда, дээрлик дайыма душмандык чөйрөдө, ар ким менен ар кимдин шартында жашаган. Ал эми тышкы душмандарга абдан натыйжалуу турууштук берүү гана эмес, жетиштүү күчтүү, күжүрмөн даяр аскер бөлүктөрүнө ээ болуу менен гана аман калууга мүмкүн болгон. Казактарда да, кыргыздарда да курал кармай алган эркек киши жоокер болгон же оор кырдаалда жоокер боло алган. Демек, XX кылымдын алдында б.а. Россия империясынын курамында кыргыз уруу башчылары, эреже катары, алардын карамагында «кырк жигиттерге», «атка минерлерге» ж.б. ээ болушкан [Кожоналиев, С.К. Суд и уголовное обычное право Киргизов до Октябрьской революции [Текст] / С.К. Кожоналиев. – Ф.: АН КССР, 1963. 41-б.]. Ушул сыяктуу бөлүкчөлөр тарыхтын ошол эле мезгилдеринде казак хандарында да болушкан.

Кыргыз тарыхчысы А.А.Асанканов акыйкат белгилегендей: "Согуш бай аскердик олжонун, тагырагы "кошумча продуктунун" артынан дайыма болуп турган иштерден болгон. Көчмөндөр отурукташкан жана жарым-жартылай отурукташкан калкка салыштырмалуу олуттуу артыкчылыктарга ээ болушкан. Ат үстүндө жүрүү менен алар атаандашына күтүүсүздөн кол салып, ошол эле мезгилде душманга күч топтоого мүмкүндүк бербестен артка чегинип да турушкан" [Асанканов, А.А. Особенности формирования и развития государств Центральной Азии (на примере кыргызов) [, 173–178 б]. 175-б.].

Жогоруда айтылгандар казактар менен кыргыздардын тарыхынын көчмөн доорундагы менталитетин жалпысынан милитаристтик жана согушчул деп аныктоого болот деп ырастоого негиз берет. Негизги, эң кеңири таралган жана, сыягы, ишенимдүү вариант боюнча, байыркы түрк тилинен которгондо «казак» сөзү «эркин, өз алдынча адам, эр жүрөк» дегенди билдиргени бекеринен эмес.

Бирок ошол доордун өзгөчөлүгүн эске алганда, аскердик күч, аскердик чеберчилик болгондо гана эркин, чыныгы эркин адам болуу мүмкүн болчу. Ошентип, аскердик күчтүн пайда болушу табигый, тубаса ырайымсыздыктын, ачуулануунун жана жырткычтыктын эмес, зарылчылыктын, жашоонун өзгөчө шарттарынын кесепети болгон. Бул сөздүн ынандырарлык далили катары казактар менен кыргыздар меймандостукту өтө жогору баалашкан, ал чындыгында мыйзам даражасына көтөрүлгөн. Борбордук Азиянын көптөгөн саякатчылары жана изилдөөчүлөрү казактар менен кыргыздардын меймандостук мыйзамдарын катуу карманышына көңүл бурушкан. Ошентип, белгилүү орус жана советтик этнограф жана башкыр тектүү түрколог А. Диваев мындай деп жазган: «Мен 1876-жылы Түркстан аймагына келгенде көчмөн калк менен иш алып барууга туура келди, б.а. казак-кыргыз, бул өтө жакшынакай, меймандос, ишеничтүү уруулар...», уруулар аралык кагылышуулардын шартында да «конок тосуунун ыйык салтын» сактап келишкен" [Диваев, А.А. Небесные планеты по воз¬зрениям киргиз [Текст] / А.А. Диваев // Исчисление времени по киргизскому стилю с обозна¬чением народных примет. – Бишкек, 1975. 23-б.].

Бул өзгөчөлүк алар көчмөн же отурукташкан жашоо образын карманышканына карабастан Борбордук Азияны мекендеген түрк элдеринин дээрлик бардыгына мүнөздүү болгон. Ошентип, белгилүү орус чыгыш таануучусу-түркологу жана этнографы В.В. Радлов белгилегендей, Түркстан элдери «өзгөчө меймандос, улуулардын меймандостугу адамдарга урмат көрсөтүүнүн үлгүсү катары балдарга өткөн» [Радлов, В.В. Избранные сочинения [Текст] / В.В. Радлов. – Алматы, 1952. 46-б.].

Атасынын аты казак жана кыргыз этникалык топторунун көптөгөн кылымдар өткөндөн кийин өзүнүн маданий оригиналдуулугун жана менталдык образын, өзгөчөлүгүн жана алар менен бирге өзүнүн өзгөчөлүгүн сактап калган ишенимдүү негиз болуп чыкты. Анын бүгүнкү күнгө чейин сакталып келе жаткан айрым өзгөчөлүктөрү казактар менен кыргыздардын күнүмдүк турмушуна да, эң негизгиси азыркы мамлекеттик формаларга, саясий-бийлик мамилелеринин системасына да таасирин тийгизүүдө. Казак жана кыргыз уруулары менен уруктарынын толук экономикалык өз алдынчалыгын камсыз кылган көчмөн жашоо образынан улам, алардын саясий өз алдынчалуулугун жана жетишээрлик натыйжалуу жашап кетүүсүн камсыз кылгандыктан, мамлекетти түзүү иш жүзүндө зарыл болгон эмес.

Жашоосу өзүнөн-өзү жабык болгон ар бир урук табигый түрдө тектештик жана өз ара мамилелердин системасына негизделип, башка факторлор менен катар урууучулук сыяктуу көрүнүштүн өтө туруктуу болушуна шарт түзгөн. Казак менен кыргыздын түпкү психикалык касиеттери илгертеден калыптанып, аларды жараткан жашоо образы иш жүзүндө өзгөрбөгөндүктөн

копко чейин олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болгон эмес. Белгилей кетсек, бул өзгөчөлүктөр бүгүнкү күнгө чейин Казакстан менен Кыргызстандын социалдык-маданий турмушунун дээрлик бардык тармактарына белгилүү деңгээлде таасирин тийгизип ке-лет.

Азыркы казак менен кыргыз чөйросүндө салттуу коомго мүнөздүү өзгөчөлүктөр абдан көп бойдон калууда. Салттуу коомдун психикалык деңгээлине келсек, салттуу адам өзүн курчап турган дүйнөнү жана коомдо орнотулган тартипти ажырагыс бирдиктүү жана бүтүн нерсе катары кабылдайт. б.а. бүтүн аны түзгөн бөлүктөргө карата шартсыз чоңураак баалуулукка жана артыкчылыкка ээ жана ушул себептен өзгөрүүгө же трансформацияга дуушар болбогон. Индивидуумдун коомдогу, жалпы социалдык-иерархиялык түзүлүштөгү орду, анын статусу жалпысынан салт менен аныкталат, ал өз кезегинде анын социалдык теги менен жетекчиликке алынат.

Үчүнчү баптын «Маданият ааламдашуусунун шартындагы казак-тар менен кыргыздардын менталитетинин трансформациясы» аттуу үчүнчү параграфында маданият ааламдашуусунун шартындагы казактар менен кыргыздардын менталитетинин трансформациясы каралат.

Көчмөндөр цивилизациясынын туруктуулугу өзүнө мүнөздүү көчмөн маданияты аркылуу казактар менен кыргыздардын психикалык өзгөчөлүктөрүнүн туруктуулугун табигый түрдө камсыз кылган. Эгерде бул өзгөчөлүктөр өзгөрүүгө дуушар болгон болсо, анда биринчиден, эреже катары, өтө аз болсо, экинчиден, башка элдерден жана маданияттардан келип чыккан узакка созулган тышкы таасирдин натыйжасында болот. Көп тарыхый узак убакыт бою казактар менен кыргыздар салыштырмалуу эркин мейкиндиктин жана мобилдүү жашоо образынын болушунун аркасында мындай таасирлерден оолак болууга жана ошону менен өзүнүн өзгөчөлүгүн, өзүн сактап калууга жетишкен. Бирок объективдүү жагдайларга байланыштуу, мисалы, коңшу отурукташкан элдердин калкынын байкаларлык кобойүшүнө байланыштуу мындай тартип, табигый түрдө, түбөлүккө созула алмак эмес. Талаа, бийик тоолуу зоналарда же тоолор аралык өрөөндөрдө, кескин континенталдык климатта казактар менен кыргыздардын көп кылымдык салттуу жаратылышты пайдалануусу эки элдин катаал топурак-климаттык экологиялык ишине ыңгайлашуусуна шарт түзгөн. Узак мезгилдин ичинде экономиканы башкаруунун конкреттүү формасы жана консерватизмдин абдан жогорку деңгээли менен мүнөздөлө турган өзгөчө маданияттын жана турмуш образынын тийиштүү комплекси түзүлүп, көп кылымдык практика менен бекемделди, ал узак мезгилдин ичинде тарых салттуу коомдогу реформалык процесстерди, маданий жана психикалык өзгөрүүлөрдү чындыгында четке кагып, кийинчерээк олуттуу тоскоолдукту жаратты.

Тарыхтын совет доорунда биздин эки элибизде эң терең жана масштабдуу маданий-психикалык өзгөрүүлөр болуп өттү. Бул өзгөрүүлөр, биринчи кезекте, жашоо образын түп-тамырынан бери өзгөртүүгө таасир эткен. Казактар менен кыргыздардын көчмөн жашоо формасынан отурукташкан жашоого толук жана кайтарылгыс өтүшү болгон, бул тышкы шарттардын жана тенденциялардын бүтүндөй комплексин эске алуу менен жаңы типти калыптандыруунун абсолюттук зарыл шарты болгон. Жашоо образын түп-тамырынан бери өзгөртүү, отурукташкан жашоого өтүү табигый түрдө бүтүндөй кеңири чөйрөдөгү өзгөрүүлөрдү, атап айтканда, экономиканын көптөгөн жаңы тармактарынын жана ага жараша кесиптердин пайда болушун, жаңы укук системасынын киргизилишин жана өнүгүшүн, заманбап талаптарга жооп берген мамлекетти түзүү үчүн билим берүүнүн, медицинанын азыркы системасын киргизүү, профессионалдык бюрократияны түзүү жана башка көптөгөн олуттуу өзгөрүүлөрдү киргизүү зарыл. СССР кулагандан кийин Казакстан менен Кыргызстан эгемендүүлүккө ээ болуп, өз тарыхын улантып, эгемендүү жашоо үчүн бардык зарыл нерселерге ээ болду.

Тарыхтын орус жана советтик мезгилдерди толугу менен маданияттын ааламдашуусу катары аныктоого болот, ал кезде казактар менен кыргыздар чет элдик маданий элементтердин эбегейсиз көп түрдүүлүгүн кабыл алышкан, бул албетте алардын менталитетине кандайдыр бир деңгээлде таасирин тийгизбей койгон жок. Ал отурукташуу үчүн гана ишке ашырылган жок, мунун өзү менталитетти өзгөртүү көз карашынан алганда абдан маанилүү. Көптөгөн шаарлар пайда болуп, жергиликтүү калктын өкүлдөрүн тарта баштады. Казактар менен кыргыздар өздөрүнүн мурунку мейкиндик жана убакыттык идеяларын, сезимдерин өзгөртүүгө, аларды жашоонун жаңы аргасыз ыргагына ыңгайлаштырууга аргасыз болушкан. Табигый циклдерге жана ыргактарга аз же такыр көз каранды болбогон өнөр жайдын, кесиптин көптөгөн жаңы формаларынын пайда болушуна байланыштуу казактар менен кыргыздардын кыйла көп бөлүгү физикалык жактан, андан кийин сөзсүз түрдө жана акыл-эс жактан жашай баштаган.

Биздин республикаларда шаар калкы сан жагынан да, маданий жактан да өстү, бул өзүнүн таламдарын гана коргобостон, ошондой эле жалпысынан жалпы элдин мындан аркы маданий өнүгүшүнүн негизги векторун, андан ары менталдык эволюциясын белгиледи. Адамзаттын универсалдуу тажрыйбасы көрсөткөндөй, кайсы бир улуттун цивилизациялык таандыктыгына карабастан, айыл жериндеги төрөлүү көрсөткүчү менен салыштырганда шаарлардагы төрөлүү тездик менен төмөндөп жатат. Кичинекей үй-бүлөнүн шартында жаш муундарда олуттуу психикалык өзгөрүүлөр болот. Ошентип, салттуу жашоо образына жана менталитетине эң чоң зыян келтирилген. Урбанизация процесси азыркы учурда глобалдуу мүнөзгө ээ. Бул дүйнөлүк тренд.

Учурда казактар менен кыргыздар же жок дегенде алардын бир кыйла бөлүгү эки тилдүү, б.а. эки тилде бирдей эркин сүйлөгөн адамдар. Кош тилдүүлүк эң толук түрдө, эгерде кош тилдүүлүккө менталдык планда баа берсек, индивидумдун да, эки тилди өздөштүргөн элдин да аң-сезиминин эки семантикалык, менталдык-руханий мейкиндикте көп күч-аракет жана кыйынчылыксыз жигердүү жашоосун билдирет, алардын ар бири ушул тилдердин биринде бар жана иштейт. Бирок, көп элдердин ортосундагы тынымсыз өз ара аракеттенүүгө келгенде иш ушуну менен эле бүтпөйт. Индивидумдун да, элдердин да ичинде уникалдуу маданий, баалуулук жана менталдык мейкиндик түзүлөт, анда оригиналдуу гана эмес, негизинен киргизилген элементтер да бар, алардын саны дайыма өсүп турат.

КОРУТУНДУ

Жыйынтыктап айтканда, изилдөөнүн төмөнкү корутундулары келтирилген.

1. Маданият чөйрөсүндөгү ааламдашуу мүмкүн эле эмес, ал чындыгында өткөндө болгон жана азыр да ишке ашырылып жатат, келечекте да болот, ал эми канчалык кеч болсо, ошончолук күчтүү жана натыйжалуу болот. Бирок, азыркы кездеги көптөгөн маданияттардагы олуттуу айырмачылыктардан улам, бул процесс – маданий ааламдашуу – көбүнчө өтө оор, карама-каршылыктуу мүнөзгө ээ, аны айтпаганда да, маданияттардын өз ара күрөшү түз жана кыйыр натыйжасы болуп саналып, аймактар жана ресурстар үчүн болгон өз ара күрөш, элдердин атаандашуусу – чындыгында адамзат тарыхынын туруктуу шериги болуп саналат. Көптөгөн миңдеген жылдар бою ар кандай топтордун өз ара аймактары менен ресурстары үчүн дээрлик үзгүлтүксүз күрөшү көптөгөн маданияттарды бир маданиятка бириктирүү мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарбаса да, учурда бул процессти татаалдантып жатат.

2. Биринчи мамлекеттер менен цивилизациялар пайда болгондон бери жер бетинде маданияттын эволюциясы эки негизги карама-каршы тенденцияга ылайык ишке ашкан, алардын биринчиси бардык учурдагы маданияттардын тынымсыз дифференциацияланышына, алардын татаалдыгынын өнүгүшүнө жана алардын бири-биринен алыстыгына байланыштуу болгон, алар өнүккөн сайын спецификалуулуктун жогорулашы, тескерисинче, кээ бир маданияттарды башкаларга сиңирүүсү болгон. Экинчи тенденция, негизинен, айрым элдердин агрессивдүү саясатын жүргүзүүсүнөн улам келип чыккан, сөзсүз түрдө алар басып алган элдерди толук баш ийдирүүгө умтулуулары менен коштолгон. Ал эми маданият бул учурда эң натыйжалуу куралдардын бири болгон. Бирок, бул эки тенденциядан башка дагы үчүнчү тенденция, тагыраагы, адамдардын бөтөн маданияттын идеяларын жана элементтерин кабыл алуу жөндөмдүүлүгү менен аныкталган көрүнүш, өзгөчөлүк болгон.

Маданий ааламдашуунун негизи адамдын дал ушул өзгөчөлүгү экени талашсыз, бул процесстин башталышы адамзат жашап турганда, анын тарыхы канчалык татаал жана карама-каршылыктуу болсо да токтобой тургандыгына кепилдик берет.

3. Адамдын түрүнүн өнүгүү логикасынын өзүнөн келип чыккан ааламдашуу объективдүү мүнөзгө ээ, ал табигый гана эмес, чындыгында сөзсүз түрдө болот. Учурда адамзат сан жагынан ушунчалык көбөйгөндүктөн, анын андан аркы өсүшү күмөн жаратууда. Ал эми эл өз өнүгүүсүн тездетпей туруп, бул маселени чече албайт. Биз билген формадагы ааламдашуу илим менен техниканын тез өнүгүшүнүн натыйжасы. Чындыгында, жогорку технологиялык технологиялар ааламдашуу процессинин негизи болуп саналат жана тигил же бул жол менен андан качуу аракети прогрессивдүү өнүгүүдөн баш тартууну билдирет. Бул ааламдашуудагы эң олуттуу жана терең карама-каршылыктардын бири.

4. Ааламдашуу гомогенизация менен жакындашпайт. Канчалык парадоксалдуу угулбасын, ааламдашуу улуттук өзгөчөлүктү бекемдейт: ааламдашуу доорунда адамдар өз маданиятынын уникалдуулугу жана оригиналдуулугу жөнүндө көбүрөөк тынчсызданышат. Казакстан менен Кыргызстан улуттук өзгөчөлүктү бекемдөөгө багытталган бир катар программалык документтер жана комплекстүү чаралар кабыл алынган. Бул өлкөлөр тышкы дүйнө менен өз ара аракеттенүүгө ачыктык менен өздөрүнүн индивидуалдуулугун жана улуттук маданий кодун (тил, үрп-адат, каада-салт, нормалар, баалуулуктар) сактоонун ортосундагы тең салмактуулукту сактоого умтулушат.

5. Казақ жана кыргыз менталитеттери ар кандай гуманитардык дисциплиналардын окулдору тарабынан түшүнүү предмети болгон жана болуп жатат, бул менталитет белгилүү бир түрдө коомдун дээрлик бардык чөйрөлөрүнө таасир эткендигине байланыштуу. Казактар менен кыргыздардын менталитети башка улуттар сыяктуу эле карама-каршылыктарга, ар түрдүү касиеттерге бай. Ошол эле учурда көп окшоштуктар бар, бул негизинен тарыхтын олуттуу бөлүгүндө эки элибиз тең көчмөн турмушта жашап, мал чарбачылыгы менен алектенгендигине байланыштуу. Азыркы казактар менен кыргыздардын менталитети – бул көп кылымдык саясий, руханий, тарыхый, маданий жана социалдык-экономикалык жолду басып өткөн көчмөндөрдүн өзгөргөн менталитети.

6. Казактар менен кыргыздар исламды болжол менен бир нече кылымга созулган тарыхтын бир мезгилинде кабыл алышкан. Учурда казактар да, кыргыздар да ханафий мазхабын карманган сунниттик исламды карманышат. Казактар менен кыргыздардын аң-сезимине ислам дининин кириши бир нече кылымга созулган. Казактар менен кыргыздардын исламды кабыл алуусу эки

элдин менталитетинде тышкы таасирдин натыйжасында болгон эң олуттуу өзгөрүүлөрдүн биринчиси болгон. Чындыгында бүтүндөй элдердин диний аң-сезиминин түп-тамырынан бери өзгөрүшү бул процесс так качан жана кайсы доордо башталганына карабастан, маданияттын ааламдашуу процессинин натыйжасынан башка эч нерсе эмес экендиги айдан ачык. Ошондой эле менталитеттин диний компоненти элдин руханий принциптерине таасирин тийгизгендиктен, эң негизгилеринин бири экени ачык көрүнүп турат. Азыркы Казакстан менен Кыргызстандагы дин жарандардын күнүмдүк жашоосуна да, саясий турмушуна да байкаларлык таасирин тийгизет.

7. Учурда казактар менен кыргыздар же жок дегенде алардын бир кыйла бөлүгү эки тилдүү, б.а. эки тилде бирдей эркин сүйлөгөн адамдар. Кош тилдүүлүк эң толук түрдө, эгерде кош тилдүүлүкко менталдык планда баа берсек, инсандын да, эки тилди өздөштүргөн элдин да аң-сезиминин эки семантикалык, менталдык жана руханий мейкиндикте көп күч-аракет жана кыйынчылыксыз жигердүү жашоосун билдирет, алардын ар бири ушул тилдердин биринде бар жана иштейт. Бирок, көп элдердин ортосундагы тынымсыз жана интенсивдүү өз ара аракеттенүүгө келгенде иш ушуну менен эле бүтпөйт. Инсандардын да, адамдардын да ичинде уникалдуу, маданий, баалуулук жана менталдык мейкиндик түзүлөт, анда оригиналдуу гана эмес, негизинен киргизилген элементтер да бар, алардын саны дайыма өсүп турат.

Диссертациянын негизги жоболору төмөнкү жарык көргөн эмгектерде чагылдырылган:

1. Экологиялық өркениеттілікті калыптастырудағы қазақ халқының дәстүрлі мәдениетінің алатын ролі. [Текст] / Т.М.Садыкова // XV Международный научно-практической интернет конференции. «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах СНГ» 29-31 января Переяслав-Хмельницкий - 2013. - С. 323-324. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1627 -Загл.с.экрана.

2. Ұлт менталитеті тарихи дамудың рухани негізі. [Текст] / Т.М.Садыкова Абдильдина Б.С., Гаппасова // Л.Г.Еуразия гуманитарлық институтының хабаршысы № 3 – Астана, 2015. - С.67-73. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://egi.kz/wp-content/uploads/2016/02/vestnik_2015-3.pdf

3. Формирование философско-мировоззренческих ценностей у современной молодежи в эпоху глобализации. [Текст] / Т.М.Садыкова, Х.С.Абдильдина // Фундаментальные и прикладные научные исследования. Материалы международной научно-практической конференции НИЦ «Поволжская научная корпорация» Самара, 2016. - С.70-71. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=25653138&pff=1

4. Жаһандану жағдайындағы саяси үдерістердің менталдық астарының өзгеруі. [Текст] / Т.М.Садыкова. Х.С.Абдильдина // Философиялық және қоғамдық - гуманитарлық журнал «Адам әлемі» - № 3 (73). 2017 - С. 52-63. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

5. Взаимосвязь и противоречия процессов глобализации и культурной глобализации. [Текст] / Т.М.Садыкова, Р.Д.Стамова, А.Г.Гаппасова // Научный журнал "CHRONOS": мультидисциплинарные науки Том 6 #7(57). Москва. 2021. eISSN: 2658-7556 - С.19-22. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyaz-i-protivorechiya-protsessov-globalizatsii-i-kulturnoy-globalizatsii/viewer

6. О возможности формирования глобальной цивилизации. [Текст] / Т.М.Садыкова, Р.Д.Стамова // Международный электронный научный журнал «Евразийский Союз Ученых» (ЕСУ) # 3(84), *С-Пб, 2021. ISSN: 2411-6467* - С.41-44. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://elibrary.ru/ download/elibrary_45677836_77707040.pdf

7. К вопросу о сущности менталитета. [Текст] / Т.М.Садыкова, Р.Д.Стамова // Научный журнал "'CHRONOS". Общественные науки. Том6#1(21), Москва, 2021. eISSN: 2712-9705 - С.38-41[Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://elibrary.ru/download/elibrary_46125814_12898690.pdf

8. Теория и западная парадигма процесса культурной глобализации. [Текст] / Т.М.Садыкова, Р.Д.Стамова, А.Г.Гаппасова // Евразийское Научное Объединение. Перспективы модернизации современной науки. 79-ая международная научная конференция, № 9-3 (79), - Москва, 2021. - С.169-173ISSN: 2411-1899 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47103084

9. Ideologeme "traditional culture" in understanding the social process and environmental problems. [Текст] / T.Sadykova, A.Sagikyzy, Y.Ryakova, Y.Savchuk, M.Kakimzhanova, A.Gappassova // E3S Web of Conferences 258, 07018, Chelyabinsk, Russia, February 17-19, 2021. - P. 1-10 eISSN: 2267-1242 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/abs/2021/34/contents/contents.html

10. О сложности анализа менталитета на примере казахского и кыргызского народа. [Текст] / Т.М.Садыкова, Р.Д.Стамова // Научный центр «I.Journal» Рецензируемый научный журнал. Тенденции развития науки и образования. Самара, 2022. - С.80-83. DOI: 10.18411/ TRNIO-01-2022-230 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

11. О некоторых общих ментальных чертах казахского и кыргызского народов. [Текст] / Т.М.Садыкова, Р.Д.Стамова // «Тенденции развития науки и

образования» (Часть 1) - Изд. Научный центр «LJournal» - №101, Самара, 2023. - С.187-191 DOI: 10.18411/trnio-09-2023-51[Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://elibrary.ru/download/elibrary_54641112_44201486.pdf

12. «Исторический контекст ценностей современной молодежи. [Текст] / Т.М.Садыкова, Ж.Т.Кульжанова, Х.С.Абдильдина // Журнал: Актуальные проблемы истории и сториографии. - №1 (94). 122-126 беттер. Международный электронный научный журнал. Вольск, 2023. - № 1(94) eISSN: 2712-8911 - С.122-126 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://elibrary.ru/download/elibrary_50469446_35468728.pdf

13. Трансформационные процессы менталитета казахов и кыргызов в условиях глобализации культуры. [Текст] / Т.М.Садыкова, А.Г.Гаппасова // Журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана», - № 5, Международный научно-теоретический журнал. - Бишкек, 2023. - С. 219-222. DOI:10. 26104/NNTIK.2023.45.557 ISSN 1694-8491[Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.elibrary.ru/item.asp?id=59742022

14. Последствия процесса формирования глобальной цивилизации на казахский и кыргызский народы. [Текст] / Т.М.Садыкова, А.Г.Гаппасова // Журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана», - № 5. - Бишкек, 2023. - С.184-187. УДК: 130.1:140.8(575.2) (04)15. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://elibrary.ru/item.asp?id=59742013

15. Некоторые подходы к проблеме менталитета казахских и кыргызских исследователей. Журнал MODERN SCIENCE Учредители: Научно-информационный издательский центр. - № 12-1, Modern science, 2023. - С.56-60. «Институт стратегических исследований» ISSN:2414-9918 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.elibrary.ru/ item.asp?id=55638588

Садыкова Торгын Мейрхановна «Маданияттын ааламдашуу процессинин социалдык-философиялык анализи жана анын казак жана кыргыз элдеринин менталитетине тийгизген таасири» деген темадагы 09.00.11 – социалдык философия адистиги боюнча философия илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: ааламдашуу, маданият, маданияттын ааламдашуусу, өз алдынча башкаруу, жергиликтүү кеңештер, кыргыз элинин менталитети, менталитети, кыргыз элинин менталитети, трансформациялык менталитет.

Изилдөө объектиси – казак жана кыргыз элдеринин глобалдуу маданияты жана менталитети.

Изилдөө предмети – казак жана кыргыз элдеринин менталитетинин өзгөрүү процесси жана натыйжасы.

Изилдөө методдору. Изилдөөнүн жүрүшүндө илимий билимдердин системалуу, формалдуу-логикалык, тарыхый ыкмалары колдонулган. Ишти аткарууда диссертациялык изилдөөнүн объектисин жана предметин талдоо казак жана кыргыз элдеринин цивилизациялык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен жүргүзүлгөн маданий-цивилизациялык мамиле да колдонулган.

Изилдөөнүн максаты – маданияттын ааламдашуу процессин жана анын казак жана кыргыз элдеринин менталитетине тийгизген таасирин социалдык-философиялык талдоо.

Жыйынтыктары жана алардын жаңылыгы. Бул изилдөө маданияттын ааламдашуу процессинин казак жана кыргыз элдеринин менталитетине тийгизген таасирин иликтөөнүн алгачкы аракети. Коомдук-саясий Концепцияда жалпыланган изилдөөдө алынган натыйжалар социалдык философия жана маданият таануу жана башка гуманитардык сабактар боюнча атайын курстарды түзүүдө колдонулушу мүмкүн. Алар маданияттын глобалдашуусу жана анын казак жана кыргыз элдеринин менталитетине тийгизген таасири боюнча илимий-изилдөө иштеринде да колдонулушу мүмкүн.

Колдонуу же сунуштоо деңгээли. Диссертациялык иште маданияттын глобалдашуу процессине жана анын казак жана кыргыз элдеринин менталитетине тийгизген таасирине жалпыланган анализ маданияттын глобалдашуу процесси жөнүндөгү социалдык-философиялык билимдерди тереңдетүүдө жана кеңейтүүдө колдонулушу мүмкүн.

Колдонуу чөйрөсү. Изилдөөнүн негизги жоболору жана жыйынтыктары маданияттын глобалдашуусу жана анын казак менен кыргыздын гана эмес, башка элдердин менталитетине тийгизген таасири маселелери боюнча илимий-изилдөө иштеринде колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Садыковой Торгын Мейрхановна на тему: «Социально-философский анализ процесса глобализации культуры и его влияние на менталитет казахского и кыргызского народов» на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11. – социальная философия

Ключевые слова: глобализация, культура, глобализация культуры, самоуправление, местные кенеши, менталитет, менталитет кзахского народа, менталитет кыргызского народа, транстформация менталитета.

Объектом исследования – глобальная культура и менталитет казахского и кыргызского народов.

Предмет исследования – процесс и последствия трансформации менталитета казахского и кыргызского народов.

Методы исследования. В ходе исследования использованы системный, формально-логический, исторический методы научного познания. В исследовании использовался также культурно-цивилизационный подход, когда анализ объекта и предмета диссертационного исследования осуществлялся с учетом цивилизационных особенностей казахского и кыргызского народов.

Цель исследования – социально-философский анализ процесса глобализации культуры и его влияния на менталитет казахского и кыргызского народов.

Полученные результаты и их новизна. Данное исследование – первая попытка исследовать влияние процесса глобализации культуры на менталитет казахского и кыргызского народов. Полученные в исследовании результаты, обобщенные в социально-политическую концепцию, могут быть использованы при создании специальных курсов по социальной философии и культурологии и других гуманитарных дисциплин. Они также могут быть использованы в научно-исследовательской работе по вопросам глобализации культуры и его влиянии на менталитет казахского и кыргызского народов.

Степень использования или рекомендации. Обобщенный в диссертационной работе анализ процесса глобализации культуры и его влияния на менталитет казахского и кыргызского народов может быть использован при углублении и расширении социально-философских знаний о процессе глобализации культуры.

Область применения. Основные положения и результаты исследования могут быть использованы в научно-исследовательской работе по вопросам глобализации культуры и его влиянии на менталитет не только казахского и кыргызского, но и других народов.

SUMMARY

dissertation of Sadykova Torgyn Meyrkhanovna on the topic: "Socio-philosophical analysis of the process of globalization of culture and its impact on the mentality of the Kazakh and Kyrgyz peoples" for the degree of Candidate of Philosophical Sciences in the specialty 09.00.11 – social philosophy

Keywords: globalization, culture, globalization of culture, self-government, local kenesh, mentality, mentality of the Kazakh people, mentality of the Kyrgyz people, transformation of mentality.

The object of the study is the global culture and mentality of the Kazakh and Kyrgyz peoples.

The subject of the study is the process and consequences of the transformation of the mentality of the Kazakh and Kyrgyz peoples.

Research methods. The research uses systematic, formal-logical, historical methods of scientific cognition. The study also used a cultural and civilizational approach, when the analysis of the object and subject of the dissertation research was carried out taking into account the civilizational characteristics of the Kazakh and Kyrgyz peoples.

The purpose of the study is a socio-philosophical analysis of the process of globalization of culture and its impact on the mentality of the Kazakh and Kyrgyz peoples.

The results obtained and their novelty. This study is the first attempt to investigate the impact of the globalization of culture on the mentality of the Kazakh and Kyrgyz peoples. The results obtained in the study, generalized into a socio-political concept, can be used to create special courses in social philosophy and cultural studies and other humanities. They can also be used in research work on the globalization of culture and its impact on the mentality of the Kazakh and Kyrgyz peoples.

The degree of use or recommendation. The analysis of the process of cultural globalization summarized in the dissertation and its impact on the mentality of the Kazakh and Kyrgyz peoples can be used to deepen and expand socio-philosophical knowledge about the process of cultural globalization.

The scope of application. The main provisions and results of the study can be used in research work on the globalization of culture and its impact on the mentality of not only Kazakh and Kyrgyz, but also other peoples.

Ченеми 60x84 1/16.
Коломү 2 б.т. Кагаз офсет.
Офсеттик басуу. Нускасы 100.
ЖИ «Сарыбаев Т.Т.»
Бишкек ш., Манас к., 101
т. 0 708 058 368